

Віта Павленко

ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ Ю. КРАШЕВСЬКОГО НА ВОЛИНІ

Волинь, як окреслене історико-географічне й етнокультурне явище являє собою можливість для аналізу історико-педагогічного процесу на терені цього регіону і природно, що у цьому ключі дослідження потребує регіонального підходу до самого процесу історико-педагогічного пошуку.

Регіональний підхід до вивчення історико-педагогічних явищ більш стійко утверджується в українській педагогічній науці на початку ХХІ століття, оскільки у кожному з куточків України заново відкривається чимало видатних, талановитих імен в освітній галузі. Позбавлення ідеологічного тиску з боку держави викликало появу багатьох центрів, робота яких спрямована на дослідження та обговорення широкого кола актуальних історичних проблем. Крім того, за цей час з'явилася ціла низка історико-педагогічних досліджень, котрі відображають ретроспективу різних напрямів освіти і просвітництва, зокрема й у Волинському краї (понад 15). Волинь з її багатим історичним минулим – одна з яскравих складових загальноукраїнської історії. Регіон завжди був одним із центрів краєзнавчого руху в Україні. Волинь активно вивчається і має всі перспективи на майбутнє.

Праці, присвячені педагогічній думці цього регіону України з'явилися на початку 90-х років. Історико-педагогічні дослідження розкривають розвиток освіти національних меншин (поляків, чехів, євреїв), які проживали у даному регіоні. О. Сухомлинська зазначає, що специфічно регіональним є те, що історико-педагогічна думка у даних дослідженнях не зосереджена на українській національній педагогічній думці (освіті), а розкриває культурні своєрідності через педагогічні аспекти етнічних та релігійних ознак національних меншин.

Волинь має свою краєзнавчу школу з віковими традиціями та дослідженнями у різних галузях. Яскравим прикладом роботи Житомирської краєзнавчої школи є відновлена з 1990 року діяльність товариства дослідників Волині, яке очолює М. Костиця (це товариство було започатковане у м. Житомирі в 1900 році Ю. Коробкою і В. Кравченком, а в його роботі брали участь відомі на той час дослідники з Києва, Харкова, Мо-

скви, Санкт-Петербурга). У публікаціях членів товариства (В. Вітренка, В. Єршова, С. Жилюка, Р. Кондратюка, І. Копоть, Г. Махоріна, Г. Мокрицького та інших) характеризується навчання й виховання в освітніх установах Волині.

Національні інтереси України (проти колонізації, русифікації) відстоювали у своїх працях представники українського національного відродження П. Куліш та М. Драгоманов, що вплинуло на загальний контекст дослідження у галузі історії педагогіки.

Історію Волині досліджував відомий український історик О. Левицький. Він одним із перших звернув увагу на поширення ідей протестантизму, вперше в українській історіографії на прикладах волинянок змалював образ української жінки в період середньовіччя. Дослідник цілу низку публікацій присвятив господарському та побутовому життю волинського краю. Деякі його роботи відтворюють окремі епізоди волинської історії.

Мета статті – визначення чинників громадсько-культурної та педагогічної діяльності Ю. І. Крашевського на Волині та виявлення організаторських, подвижницьких засад його діяльності й культурницькі особливості вкладу у розвиток освіти, театрального мистецтва Волинського краю.

Особливе місце у культурі волинського краю посідав Житомир. Він мав давні театральні-музичні традиції. Особливого розквіту театральне життя у місті набуло на початку ХІХ століття. Яскраву сторінку в театральне життя вписав видатний польський письменник, публіцист, музикознавець, літературний критик, учений і громадський діяч Юзеф Ігнаці Крашевський (народився він у Варшаві 28 червня 1812 року, вищу освіту отримав у Віленському університеті) [2].

Період життя Ю. І. Крашевського на Волині (з 1838 р. по 1839 р. – Омельненський період життя (див. табл. 1); з січня 1840 до поч. 1849 р. – проживав у маєтку Городок у Луцькому повіті; з 1849 р. по 1856 р. – мешкав у с. Губин Горохівського повіту) представлений великою кількістю листами до членів родини, написаними з різних населених пунктів, в яких перебував письменник.

Волинський період життя Ю. І. Крашевського (з 1836 по 1861 р.)

Омельненський період (з 1836 р. до 1839 р.), представлений 11 листами	Городецький період (з січня 1840 р. до поч. 1849 р.), представле- ний 35 листами	Губинський період (з січня 1849 р. до 1853 р.), представле- ний 56 листами	Житомирський період (киселівський період) (з 1854 р. до 1860 р.) (з 1853 р. до 1860 р.)
1. Юзеф Ігнаці взяв шлюб із дівчиною Зо-сею. 2. У 1839 році народи-лась донька Констан-ція	1. Народилося двоє синів: 1 березня 1841 року – Ян; 11 квітня 1843 року – Франциск	1. Народилась у 1849 році донька Августа	Директор Житомир-ського театру

До губернського міста Житомира учений переїхав з маєтку Губине. Ю. І. Крашевський за сім років перебування у Житомирі з великою любов'ю оспівав наше місто і навколишню природу: «Красива та країна Волинь. З однієї сторони Буг, а з другої Тетерів. Не був Бог скупим до цього краю. Славні ріки, великі ліси, урожайні поля, камінь – маємо під рукою все, що душа і тіло забажає. Край мальовничий і розмаїтий» [7, с. 46–67]. Його твори складають 600 томів, з них 132 історичних романи. За видатний феномен літературної плідності у світовому масштабі Ю. І. Крашевського занесено до книги рекордів Гінесса [7, с. 46]. Серед творів відомого польсько-го письменника є повість «Хата за селом» (1854), сюжет якої народився в Тереновому. У повісті «Хата за селом» в образі Марисі розкрито кращі риси українського селянства: працьовитість, чесність, благородство, сміливість, моральну чистоту, любов до рідної оселі, сильну волю, почуття власної гідності. Саме з цієї повісті Михайло Смотрицький запозичив сюжетні мотиви для відомої драми «Циганка Аза».

Одружившись із Софією Воронич, Ю. І. Крашевський назавжди породичався з волинським краєм. Його дружина походила із старовинної шляхетської сім'ї Вороничів (саме ця родина у 1616 році збудувала Тригірський монастир – нині діючий чоловічий монастир).

У статті «Ю. І. Крашевський у Житомирі (з листів до родини)» дослідник-краєзнавець Н. А. Сейко виділяє причини, які спонукали Ю. І. Крашевського до переїзду в Житомир. По-перше, у 1853 році Ю. І. Крашевського було обрано куратором чоловічої гімназії у Житомирі. По-друге, він був політичним емігрантом, йому було відмовлено викладати у Ягеллонському і Київському університетах. Переїзд до губернського центру був викликаний тим, що в провінції була холера («А в Киселях, коли ми були, така холера, що по вісім душ вмирало і вмерло

всіх п'ятдесят чоловік»), а в Житомирі на той час її не було (у провінції Крашевським було придбано два села: Грудек і Губін). Також діти потребували відповідної освіти, якої в провінції отримати було неможливо [10, с. 161].

Своє перше враження від Житомира Ю. І. Крашевський описав у листі до брата Касяна: «Житомир це велика пустка, а для літератури і мистецтва – вигнання». У червні 1853 році Ю. І. Крашевський був обраний куратором гімназії Житомира. Період життя на Волині відзначався енергійним громадським життям. Оселившись у 1854 році із сім'єю у Житомирі, Ю. І. Крашевський посів посаду почесного попечителя шкіл, місцевого театру та почесного попечителя Житомирської чоловічої гімназії. До цього обов'язку Крашевський ставився дуже ретельно. У період попечительської діяльності займався питаннями методики викладання окремих навчальних дисциплін, брав участь в атестації викладачів, був присутнім на екзаменах. Прагнув оновити навчальні програми для шкіл губернії з метою оновлення змісту освіти [11, с. 78].

Як куратор гімназії, Ю. І. Крашевський займався доброчинною діяльністю, яку скеровував на допомогу гімназістам. Він любив молодь, тому цікавився не тільки справами у гімназії, а й життям гімназистів (знав усіх гімназистів з неможливих сімей). Перебуваючи на посаді попечителя гімназії, він сприяв поліпшенню харчування гімназистів. Надавав матеріальну допомогу окремим гімназістам. На утриманні родини Крашевських завжди знаходились декілька гімназистів.

Музичне життя Житомирської чоловічої гімназії в багатьох аспектах її ініціював почесний попечитель (1853–1859) Ю. І. Крашевський. У своєму будинку письменник влаштовував музичні вечори, на яких чудово грав на фортепіано. У 1857 році у Житомирі перебував уславлений скрипаль, композитор і педагог А. Коптський,

який на прохання Ю. І. Крашевського 22 березня 1857 року виступив з благодійним концертом на користь бідних учнів Житомирської гімназії [5, с. 296].

У XIX столітті домашній учитель був рідкістю. Ю. І. Крашевський у листах до родини писав про складність знайти розумного домашнього вчителя. Діти підросали і потрібно було подбати про їх навчання. Наймати вчителів, які б жили в домі у Городку було дорого. Вчителям у місті, які приходять тільки на уроки, а не живуть в домі треба значно менше [11, с. 21].

Відомо, що родина дбала про ґрунтовну освіту та виховання своїх доньок (Констанції та Августи). З цією метою Крашевські утримували домашнього вчителя, що давав уроки музики, німецької та французької мови, також користувались послугами приватних іноземних вчителів, які вчили дітей танцювати.

Приватні іноземні вчителі не завжди відповідали тим вимогам, які ставились перед ними. В Росії у 1755 році було видано наказ про заборону іноземцям займатись навчально-виховною діяльністю без дозволу Академії наук.

На території Волині до 1812 року діяльність вчителів-іноземців чітко контролювалась. Наказом Сенату 25 березня 1834 року суворо заборонялось по всій імперії у будинках дворян, чиновників, купців вчителям-іноземцям займатись навчально-виховною діяльністю, не отримавши атестатів від російських університетів чи гімназій [9, с. 131].

Утримування домашніх вчителів обходилося дуже дорого, тому таким послугами користувались лише багаті родини. У 1857 році сім'я Крашевських лише одному гувернеру сплачувала 600–700 рублів на рік [6, с. 81].

Ю. І. Крашевський добре розумівся на театральній справі, тому на посаду адміністратора він запросив відомого театального діяча Адама Міклашевського та ретельно сформував труп (у 1865 р. після поразки польського повстання польська трупа була ліквідована). Він був художнім керівником і найкращим радником А. Міклашевського. Спеціально для Житомирського театру розробляв репертуар. Особисто для театру написав п'єси: «Портрет», «Стара історія», «Легше зіпсувати ніж випрати» та ін.

Як громадський діяч Волині, він вів широку просвітницьку роботу; організовував театральні та музичні вечори, на які запрошував не тільки місцеву виконавчу еліту, а й визнаних у Європі музикантів [1, с. 58].

Нерідко виступали в Житомирі зарубіжні співаки: примадонна міланської опери Луїза Нікіта, французькі співачки Марія Сімонетті, Мар-де-Рібас та інші [7, с. 102].

У 1857 році на прохання

Ю. І. Крашевського до Житомира прибув відомий скрипаль, композитор і педагог А. Кантський, який виступив з благодійним концертом на користь бідних учнів Житомирської гімназії (було зібрано 2000 крб.). Ю. І. Крашевський з 1857 року був президентом товариства доброчинності [3, с. 123]. Загалом, працюючи директором Житомирського театру, він спрямовував зусилля польської інтелігенції до культурно-просвітницької й громадської діяльності.

Ю. І. Крашевський проводив досить рухливий спосіб життя, багато подорожував. Під час подорожей спілкувався з літературознавцями, науковцями, краєзнавцями, дослідниками старожитностей. Він почав займатися історією, археологією. Подорожував він поштою, кіньми, човнами по ріках Волині – всі ці виїзди стали підґрунтям для краєзнавчої справи. Згодом, у 1836 році, надруковано перший том історії Волині. Ю. І. Крашевський наголошував на необхідності вивчати українську мову та культуру. Він вивчав місцеві легенди, перекази, стародавні народні звичаї, народний одяг, знаряддя праці, хатній побут та внутрішнє оздоблення осель. На основі зібраного матеріалу ним була написана книга «Мистецтво давніх слов'ян».

Значне місце у творчості видатного письменника зайняв киселівський період (1854–1860). Перебуваючи в Житомирі, при першій нагоді, коли у дітей розпочинались канікули, вся родина відвідувала Киселі. Саме там з'явилися твори на народні теми, ціла низка історичних, мистецтвознавчих, публіцистичних оповідань. Ю. І. Крашевський написав дев'ять повістей на селянські теми, де реалістично зобразив «селянську кривду». Саме він – польський письменник став на захист свободи й щасті українського селянства. З великою повагою і любов'ю письменник ставився до українського народу, у своїх творах, він закликав, щоб усі слов'яни стали добримі братами.

Ю. І. Крашевський був начальником статистичного комітету («Моє кураторство ... потягнуло ще за собою належність до статистичного комітету...»), в обов'язки якого входила інвентаризація пам'яток архітектури і творів мистецтва. Він збирав документи, джерела до історії Волинської землі: стародруки, рукописи, виписки із хронік, архівних документів, пам'ятки матеріальної культури, пам'ятки архітектури і мистецтва, руїни замків, палаців, костелів, церков, старих садів, твори культового мистецтва. Будучи гарним художником, він змальовував пам'ятки народної архітектури, цікаві краєвиди, старовинні речі, потім майстерно відтворював їх у своїх літературних творах. Крашевським здійснена одна із перших спроб інвентаризації архітектур-

них пам'яток Волині за їх призначенням: 1) костели, кляштори, церкви; 2) каплиці; 3) божниці; 4) синагоги; 5) цвинтарі; 6) замки; 7) палаци. Як історик і дослідник він створив у себе в маєтку приватний музей-колекцію, в якій було чимало археологічних знахідок.

З 1840 по 1849 рік Ю. І. Крашевський активно співпрацював з варшавською «Газетою годинною», львівським «Щоденником мод паризьких», познанським «Тижневи́ком літературним». З 1841 по 1851 рік був редактором журналу «Atheneum» [2]. Також був опікуном творчості Є. Фелінської.

Отже, життя і діяльність відомого польського письменника Ю. І. Крашевського тісно пов'язане з Волинню. Саме житомирський період життя сформував польського письменника Юзефа Ігнаці Крашевського, як педагога, просвітителя і добровольця. Але, на жаль, науково-педагогічна, методична діяльність досить мало вивчена. Тому цілком ймовірно, що майбутні дослідники відкриють нові цікаві сторінки творчості Ю. І. Крашевського, пов'язані з волинським краєм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бовсунівська Н. М. Розвиток шкільної музичної освіти на Волині (кінець XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Бовсунівська Наталія Миколаївна. – Житомир, 2004. – 231 с.
2. Брокгауз Ф. А. Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон. – СПб, 1895. – Т. XVI (А). – 1895. – 962 с.
3. Буравський О. А. Поляки Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. / О. А. Буравський. – Житомир : Вид-во ЖДУ, 2004. – 168 с.
4. Великий тлумачний словник української мови / [уклад. і голов. ред. В. Г. Бусел.]. – К. – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
5. Єршов В. О. Представники польської літератури. Поліський дивосвіт : у 2-х ч. / В. О. Єршов. – Житомир, 2000. – С. 296.
6. Єршова Л. М. Жіноча освіта на Волині : [монографія] / Л. М. Єршова. – Житомир : Полісся, 2006. – 488 с.
7. Костриця М. Ю. Постаті землі Бердичівської : історико-краєзнавчі нариси : у 2-х т. / М. Ю. Костриця. – Житомир : Косенко, 2005. – Т. 1. – 248 с.
8. Мала енциклопедія етнодержавознавства / [редкол. : Ю. І. Римаренко відп. ред. та ін. / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького]. – К. : Довіра ; Генеза, 1996. – 942 с.
9. Накази і розпорядження міністра освіти. – ДАЖО. – Ф. 71. – Оп. 1. – Спр. 203. – 1812–1813. – 131 арк.
10. Сейко Н. А. Ю. І. Крашевський і діяльність Житомирської книговидавничої спілки : Юзеф Ігнаці Крашевський як явище світової культури / Н. А. Сейко ; гол. ред. М. Ю. Костриця. – Житомир : Волинь, 2002. – С. 39–45.
11. Юзеф Крашевський – як явище світової культури : науковий збірник статей / [упорядники: Ю. А. Багінський, Г. П. Мокрицький]. – Житомир : ПП «Рута» ; Вид-во «Волинь», 2007. – 108 с.